

GELDERS ENERGIEAKKOORD

Reactie vanuit het Gelders Energieakkoord op het discussiestuk transitiepad lage temperatuurswarmte van 14 juli 2017

25 augustus 2017

Het Gelders Energieakkoord is blij met het discussiestuk 'transitiepad lage temperatuurswarmte'. Bij de uitvoering van de energietransitie speelt de gebouwde omgeving immers een grote rol. Onze reactie is getoetst bij onze, voor dit onderwerp, meest relevante thematafels en partners en wordt onderschreven door de stuurgroep van het Gelders Energieakkoord. Het heeft vanwege de vakantieperiode echter geen definitief formeel karakter.

De kern van onze reactie

Wij pleiten voor urgentie, concretisering en directe uitvoering. Urgentie in de vorm van een pad van verandering gericht op het jaar 2035. Noodzakelijk om de doelstellingen van Parijs te halen. Concretisering is nodig om een handelingsperspectief te geven aan de maatschappij en resultaat te behalen. Uitvoering is nú aan de orde omdat we gezamenlijk vanuit het proces van uitvoering het meeste leren en het snelste kunnen opschalen.

Deze kern hebben we hieronder in 15 punten (in willekeurige volgorde) nader uitgewerkt. In de bijlage gaan we dieper op onze analyse in.

AANPAK

1 Tijdpad

Binnen het Gelders Energieakkoord hebben we ons verbonden aan een ambitieus tijdpad. De Gelderse energietransitie in de gebouwde omgeving (800.000 woningen) moet voor het grootste deel in 2035 gerealiseerd zijn. Dit in lijn met het advies van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur. Een stijl transitiepad is voorwaarde om het *totale* CO2 budget van Nederland in lijn met het Parijs akkoord te brengen. Dat vraagt om een aanpak van het formaat van een Deltaplan. Voor minder kan het niet. Wij vragen ons dan ook af hoe een transitiepad gericht op 2050 voldoet voor deze doelstellingen. *De in het discussiestuk gestelde ambitie lijkt ons onvoldoende.* Het haalt alle urgentie uit de plannen, met name waar de bevolking in de actiestand gezet moet worden.

2 Duurzaam plannen

De levering van voldoende duurzame elektriciteit en warmte is een grote uitdaging. Dat vraagt concrete keuzen en een concreet investerings- en ruimtelijk plan voor duurzame energieopwekking voor de gebouwde omgeving. Provincie, gemeenten, het maatschappelijk middenveld en bedrijfsleven moeten in de actiestand komen.

De notitie bevat behartenswaardig constatering over het proces, haar integraliteit en het gezamenlijk opstellen van een afwegingskader. Het risico is dat dergelijke constatering zonder concretere planning en acties in ontwikkeling en planvorming blijft hangen. Dé uitdaging is om dit afwegingskader vanuit de *uitvoering* te ontwikkelen en via de Communities of Practice bij te gaan sturen. *Wij adviseren daarom de plannen te concretiseren en toe te voegen aan het discussiestuk.*

3 De randvoorwaarden

Binnen de huidige maatschappelijke randvoorwaarden (prijs- en belastingbeleid, regelgeving, samenwerking, kennisdeling en facilitering en het falen van de markt) is verduurzaming van de gebouwde omgeving in 2035 onrealistisch. We zien, in deze discussienota, een aantal elementen die verwijzen naar de noodzakelijke verandering in die randvoorwaarden. De essentie van de transitie is dat we nu nog niet weten wat we over vijf a tien jaar weten en kunnen. Daar kun je op twee manieren mee omgaan. De discussienota kiest ervoor om elke gemeente in 2021 een plan voor de komende tientallen jaren te laten maken. *De Gelderse keuze is om deze discussie naar voren te halen.* Om op gang te komen met de transitie is de vraag: waar gaan we beginnen? In 2018 hebben alle Gelderse gemeenten daarom een routekaart voor de energietransitie. De onzekerheden in het transitiepad is op deze wijze onderdeel van de transitieopgave zélf. Ze zal samen met bewoners en andere stakeholders 'en route' moeten worden aangepakt, inclusief een uitwerking van de randvoorwaarden.

4 Practises delen

We pleiten voor een versterkte samenwerking op landelijk, provinciaal en regionaal niveau waarbij ook middelen (ook financieel), procesondersteuning en communities of practise breed worden ingezet. In die zin is de Greendeal Gasvrije Wijken een goed begin. De methoden van procesopbouw én modelbouw moeten we gemeenschappelijk delen en zoveel mogelijk collectief faciliteren. vormen daarin belangrijke elementen. Het hanteren van gezamenlijke modellen als het Energie Transitie Model en EVIE (vergelijk het met de Zonatlas) zijn cruciaal om mét de wijk en betrokken partijen tot een gedeelde keuze te komen.

Daarbij vragen we ook aandacht voor de early adopters. De startende partijen en wijken verlenen diensten naar de duizenden wijken van Nederland in een urgent proces. *Ze moeten de ruimte, capaciteit en professionaliteit hebben om die rol op te pakken.*

5 Maatschappelijke opgave

De energietransitie is vooral een maatschappelijke opgave. De sociale innovatie én de governance (waaronder ook het financieel/juridisch deel) zijn dé grote uitdagingen. Het gezamenlijk ontwerpen, het bouwen van wederkerig vertrouwen en het zorgvuldig en open activeren en betrekken van de energieke samenleving zijn dé maatschappelijke opgaven die tellen. Daarop moet methodiek worden ontwikkeld en ervaring worden opgedaan. Leentjebuurt spelen bij omliggende domeinen, in de stadsvernieuwing en zorg bijvoorbeeld, is daarbij zeer nuttig. Het verbinden van de andere domeinen, zoals mobiliteit, wijkbeheer, zorg en klimaatadaptatie biedt waarschijnlijk een hoog rendement. Dat vraagt capaciteit, denkkracht en competenties die niet 'natuurlijk' in het technisch gedreven domein van bv de gemeentelijke energievoordinator zit. De 'regie- en governance' vraag is dus een wezenlijke, waarbij vanuit concrete ervaring de snelste ontwikkeling te realiseren is.

DOELGROEPEN

6 Gemeenten

In het discussiestuk wordt aangegeven dat gemeenten de regie moeten nemen. Dat biedt een democratische basis bij belangrijke verdelings-, kwaliteits-, organisatie- en governance vragen. Verdelingsvragen omdat wijken sterk van elkaar verschillen. Er dient regie te zijn op een gewogen en samenhangende aanpak waarbij de optimale warmte-oplossingen worden gekozen en voorkomen wordt dat uiteindelijk de meest lastig te organiseren of te financieren aanpakken/wijken achter blijven. Energiearmoede en verdelingsvraagstukken zijn bij deze thematiek van wezenlijk belang. Kwaliteits- en organisatievragen moeten ook 'afgezekerd' worden.

We constateren dat op dit moment de meeste gemeenten niet de capaciteit noch financiën hebben om die regierol op te pakken. Dat geldt volgens ons net zo goed voor grotere als kleinere gemeenten. *Het Gelders Energieakkoord ziet graag zien dat de invulling van deze rol, in taken en competenties, én de daaraan gekoppelde verantwoording, governance en financiën, spoedig en idealiter nog in het najaar van 2017 wordt afgesproken.*

7 Regionale samenwerking

Een aantal partijen ziet een belangrijke rol weggelegd voor de regio als samenwerkingsverband van gemeenten. Wij zetten daar een kanttekening bij. De regio heeft beperkte en indirecte democratische legitimiteit, terwijl voor de energietransitie stevige besluiten en processen vorm krijgen die de bewoners, dus ook de kiezers, van een gemeente direct treffen. Dan gaat het zowel om energiebesparing als duurzame energieopwekking. *Samenwerking, kennisdeling, monitoring en benchmarking kunnen uitstekend op regionaal niveau uitgewerkt worden.* Maar de kern van de regie-rol zit dicht bij de gemeente, vraagt een actieve betrokkenheid van de gemeenteraad en een directe samenwerking met en tussen de belangrijkste stakeholders op wijk- en gemeentelijk niveau.

8 Bewoners

Het is zaak bewoners en hun organisaties vanaf het eerste moment een rol te geven. Directe betrokkenheid van bewoners, organisaties, energiecoöperaties en andere representanten van de 'energieke samenleving' is een voorwaarde voor het transitieproces. Dat vraagt een andere relatie tussen overheid en bewoners dan nu doorgaans het geval is. We denken dat dit voor Nederland uitgangspunt moet zijn. *In de sociale én governance processen moet invulling gegeven worden hoe deze partijen eigenaarschap kunnen verwerven over de processen die hun direct aan gaan.*

9 Energiecoöperaties

Meer nog dan individuele bewoners hebben lokale energie-coöperaties een belangrijke sleutel in handen bij een lokaal pleidooi voor duurzame opwekking van elektriciteit en warmte. *Dit aspect vraagt aanvulling in het landelijk beleid.*

10 De netbeheerders

De rol van netbeheerder is cruciaal in de gemeentelijke- en wijkprocessen. Ze is voor alle relevante stakeholders een betrouwbare en innovatieve partner die op vele vlakken vanuit haar rol rond het energienet diensten verleent. Ze biedt inzicht in de kwaliteit en leeftijd van het gasnet, ze biedt informatie over eventuele verzwaring van het elektriciteitsnet, over de impact van opslagsystemen, over innovatie en over het concrete gebruik van gas én elektriciteit. Ze is partner, zelfs belangrijke

aanjager, in de beslismodellen op wijk- en straatniveau (EVIE bv). Haar rol, vanuit een publieke verantwoordelijkheid, is wezenlijk anders dan energiebedrijven mét andere belangen dan het publieke belang. Deze rol zal in de Wet Voortgang Energie Transitie (Wet VET) verankerd moeten worden.

11 De uitvoerders

Alle mooie plannen zijn alleen uitvoerbaar met bekwame adviseurs, betrouwbare aannemers en geschoolde installateurs. De transitie vraagt bekende technologie, maar die is niet altijd bekend bij de Nederlandse installateur of bouwer. *De implementatie vraagt voldoende vaklieden, dus een stevig scholingsprogramma gekoppeld aan de praktijk.*

TECHNIEK

12 Level playing field

De prijzen van energie én de prijzen en kwaliteit van energiebesparingsmaatregelen zijn van niet te onderschatten belang in de energietransitie. Concreet betekent dit dat de CO2 prijs integraal deel moet gaan worden van de totale energieprijis én dat die CO2-prijs de werkelijke kosten moet reflecteren. *In de modellen en mkba's moet de CO2-prijs de basis van besluitvorming zijn.*

13 Tariefdifferentiatie

Decentralisatie van opwekking, vooral via zon- en windenergie, helpt bij de stabilisering in het net. *Een variabel prosumerstarief stimuleert bewoners zelf energie op te slaan en aan het net te leveren op het moment dat de algemene vraag groot is en toevoer beperkt. Zo ontstaat een rechtvaardig decentraal marktsysteem.*

14 Socialisering warmtenet

In de discussienota wordt een voorschot genomen op de discussie van het socialiseren van de kosten van de warmtenetten. *We ondersteunen deze voorzichtige insteek omdat de warmtenetten nog een grote diversiteit kennen. Open lage temperatuurnetten zijn misschien de meest wenselijke optie maar zijn in de minderheid. Daarnaast is de duurzame invoering van warmte, zeker voor de hoge temperatuurnetten, nog onzeker, en daarmee staat het werkelijke CO2 rendement van de investering nog niet vast.*

15 Innovatie en markt

Het is goed dat innovatie en marktontwikkeling in deze notitie is opgenomen. Vanuit het Gelders Energieakkoord wordt ingezet op het corrigeren van het marktfalen door het faciliteren van energiedienstenbedrijven voor de gebouwde omgeving. Bij het uitwerken en grootschalig uitrollen van zogenoemde Esco's heeft de overheid een aantal belangrijke rollen. Kwaliteit, prijs en rendement moeten zeker gesteld worden terwijl ook gezorgd moet worden voor een breed verdeelde uitrol, mogelijk in gezamenlijke (opgeschaalde) concessies waardoor de prijs snel omlaag kan. Vanuit dezelfde gedachte stellen we coöperatieve energieverenigingen in staat om aanvangsinvesteringen te dekken en hun kennis en professionaliteit te versterken. De ondersteuning van deze jonge sector is landelijk nog maar marginaal (hooguit via de netbeheerders). *De ontwikkeling van energiecoöperaties in elke gemeente via een witte vlekken plan geeft de transitie handen en voeten.*

GELDERS ENERGIEAKKOORD

Bij de bijna 200 partners van het Gelders Energieakkoord en in de programmering van het akkoord zélf speelt de transitie van de gebouwde omgeving een zeer belangrijke rol. Daarbij gaat het grotendeels om het laag calorisch warmtegebruik, het transitiepad lage temperatuurswarmte. Daarom zijn we, als Gelders Energieakkoord, blij met het discussiestuk ‘Transitiepad Lage Temperatuurswarmte’ dat we op 14 juli 2017 ontvingen en bieden u graag een uitgebreide analyse aan van het stuk, de thematiek en de vragen die in het discussiestuk gesteld worden.

Tijdpad en urgentie

Binnen het Gelders Energieakkoord hebben we ons verbonden aan een veel strakker en ambitieuzer tijdpad dan in de discussienota wordt gehanteerd. De Gelderse energietransitie in de gebouwde omgeving (800.000 woningen) zal voor het grootste deel in 2035 gerealiseerd moeten zijn. Dit in lijn met het advies van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, die de vier transitiepaden (die nu aangevuld wordt met een transitiepad voor voedselproductie/landbouw) in samenhang analyseert. Uiteraard is ons bekend dat het Rijk het transitiepad richt op een klimaatneutrale (CO₂ arme) gebouwde omgeving in 2050. We lezen in deze discussienota ook dat dit pad lineair wordt uitgezet én dat de emissies van elektriciteit en warmtelevering niet zijn meegeteld in de doorrekening//. De ons bekende analyses laten zien dat een stijl transitiepad (2035 als richtinggevend einddoel voor CO₂ arm) voor de gebouwde omgeving minimaal voorwaardelijk is om het *totale* CO₂ budget van Nederland in lijn met het Parijs akkoord te brengen.

Onze vraag is dan ook: Hoe wordt de doelstelling geformuleerd in dit discussiestuk, in relatie tot het Parijsakkoord en het totale CO₂-budget en integrale transitie-aanpak, onderbouwd?

In dat kader zien we ook spanning in de doelen voor duurzame energieopwekking. We zijn het eens met de stelling dat de uitdaging voor het leveren van voldoende duurzame elektriciteit en warmte in relatie tot het transitiepad een grote is. We zien dat graag vertaald in concrete keuzen en een concreet investerings- en ruimtelijk plan voor duurzame energieopwekking voor de gebouwde omgeving. Aangezien veel van deze opwekking decentraal zal plaats vinden zal dit plan zich ook vertalen naar een ambitie van decentrale overheden en lokale/regionale partners, de rol van het maatschappelijk middenveld met de daaraan gekoppelde dragende verdienmodellen en investeringsruimte (energie-coöperaties), en uitdagingen in het omgevingsbeleid van vrijwel álle Nederlandse gemeenten. Aangegeven wordt dat het “onzeker is of er voldoende hernieuwbare warmte en/of elektriciteit beschikbaar is in 2050 om aan de vraag in de gebouwde omgeving te

voldoen”. Gezien ons uitgangspunt dat in 2035 al aan die vraag moet worden voldaan zien we, ook in het kader van de Parijs afspraken, hier stevige spanning ontstaan. Overigens onderschrijven we het belang van een enorme inspanning op het gebied van energiebesparing om de doelstelling voor duurzame energieopwekking (zowel warmte als elektriciteit) binnen realistische grenzen te brengen.

Onze vragen zijn dan ook: Wat is de inzet in het kader van het totale CO2 budget en de noodzaak de warmte- en elektriciteitsvoorziening versneld te verduurzamen om de totale gebouwde omgeving van duurzame energie te voorzien, zowel in investeringen, capaciteitsopbouw als processen? En hoe wordt de – ook in het kader van de Parijs afspraken - noodzakelijke versnelling daartoe ingezet?

Vanuit het Gelders Energieakkoord vinden we de gestelde ambitie in het discussiestuk van ‘nu beginnen’ onvoldoende. Uiteraard begrijpen we, en ervaren we dat ook in de praktijk, dat de werkelijkheid weerbarstig is en de uitdaging enorm. Echter, ons referentiekader is dat we ons aandeel nemen in het voorkomen van onomkeerbare effecten van klimaatverandering. Dat betekent dat we ons minimaal houden aan de afspraken gemaakt in Parijs. Dan kán het niet anders dan dat we op dát transitiepad de middelen, bestuurlijke keuzen én processen richten die noodzakelijk zijn. Dat vraagt om een aanpak van het formaat van een Deltaplan. Voor minder kan het niet. Die constatering en een eerste uitwerking dáárvan zien we dan ook graag terug in een stuk over de energietransitie.

Onze vragen zijn dan ook: Hoe zou het mogelijk zijn een realistisch transitiepad binnen de kaders van de Parijs afspraken na te komen als we – zoals gesteld in de discussienota – pas vanaf 2022 gaan opschalen? En wat zijn de ingrediënten van een Deltaplan waarover we het in het najaar 2017 eens moeten worden?

Ondanks ongunstige randvoorwaarden toch starten

Binnen de *huidige* randvoorwaarden (prijs- en belastingbeleid, regelgeving, samenwerking, kennisdeling en facilitering en het falen van de markt) is de uitdaging om in 2035 de gebouwde omgeving verduurzaamd te hebben, een volstrekt onrealistische. We zien, in deze discussienota, ook een aantal elementen die verwijzen naar de noodzakelijke verandering in die randvoorwaarden. Ook in Gelderland kénen we, uiteraard, die discussie. We starten met een beperkt aantal wijken in een context waarin gasprijzen te laag zijn en de markt, als het om energiebesparende maatregelen gaat, een duur en zeer matig product levert. De kennis over wijkprocessen, over de noodzakelijke verdienmodellen en over de meest relevante keuzen is nog dun. De afwegings- en keuzemodellen voor wijktransitie en procesondersteuning (lokale democratische keuzen) worden nu ontwikkeld terwijl de ándere wezenlijke thematische velden (wijk economie, sociale aspecten van transitie, klimaat-adaptatie, levensloopbestendigheid van renovaties en de zorg én mobiliteit) nog nauwelijks betrokken zijn. Dus inderdaad, het is een enorme opgave. Tegelijk constateren we in Gelderland dat de kennis van de modellen bestaat, dat het mogelijk is dat eind 2018 de gemeenten een eerste concrete afweging van prioriteiten in de uitrol kunnen maken, samen met de meest relevante stakeholders. De essentie van de transitie is dat we nu nog niet weten wat we over vijf à tien jaar weten en kunnen. Daarom is de stelling dat elke gemeente in 2021 een plan voor de komende tientallen jaren moet hebben niet haalbaar en wenselijk. Om op gang te komen met de transitie is de vraag: waar gaan we beginnen? Deze vraag heeft elke gemeente eind 2018 heeft beantwoord, inclusief een uitwerking van de

randvoorwaarden. Wij bieden aan dat partijen bij 'onze' gemeenten en wijkprocessen de wijze waarop we het proces vormgeven en de criteria waaronder dat gebeurt, kunnen aftappen.

We constateren dat de noodzakelijke wijkprocessen nu al kunnen en moeten starten. Immers... het is zelden zo dat dat een wijkproces leidt tot een investeringsopgave die in het 'hier en nu' tot realisatie komt. Een wijkproces leidt tot keuzen waarbij gemeenschappelijk het transitiepad wordt opgegaan. Het verduurzamen van woningen is het uitrollen van meerjarige uitvoerings- en businessplannen, zowel in de woningen als in de openbare ruimte. Het is zaak bewoners en hun organisaties vanaf het eerste moment daarin een rol te geven. De onzekerheden in het transitiepad zijn dan onderdeel van de transitieopgave zélf en zullen samen met bewoners en andere stakeholders 'en route' moeten worden aangepakt. Daarbij waarschuwen we voor een beeld van 'one size fits all'... de diversiteit in eigendom, gebruik en bouwstructuur is in de wijken zeer groot wat betekent dat juist vanuit die praktijk gestart moet worden.

Dus, voor de partners in het Gelders Energieakkoord is het de vraag waarom niet een gecombineerd besluit wordt voorgesteld: Eind 2018 hebben alle Nederlandse gemeenten een eerste afwegingskader klaar op basis van beschikbare gegevens. Tegelijk worden, samen met betrokken stakeholders (waarbij bewonersorganisaties, energiecoöperaties en andere representanten van de 'energieke samenleving' een belangrijke rol krijgen), de eerste wijkprocessen opgestart. Minstens één wijkproces per gemeente. Op basis daarvan wordt een plan uitgewerkt om voor 2025 voor alle wijken een wijkproces gestart te hebben. Daarbij wordt goed gebruik gemaakt van de geaccumuleerde ervaringen van eerdere wijkprocessen.

Begin de uitvoering en deel de praktijkervaring

We pleiten voor een versterkte samenwerking op landelijk én provinciaal en regionaal niveau waarbij ook middelen (ook financieel), procesondersteuning en communities of practice breed worden ingezet. In die zin is de Greendeal Gasvrije Wijken een goed begin, maar staat ze niet in verhouding tot de opdracht die we collectief hebben. We pleiten er sterk voor dat de ondersteuning in samenwerking met de startende wijken en stakeholders vorm krijgt en dus bij de start vanuit de brede maatschappelijke deelname (waarbij specifiek aandacht is voor deelname van partijen uit de energieke samenleving). We pleiten er óók voor de methoden van procesopbouw én modelbouw gemeenschappelijk te delen en zoveel mogelijk collectief te faciliteren. Zo wordt op dit moment vanuit het Gelders Energieakkoord, in samenwerking met oa Alliander en de provincie, gewerkt aan modellen voor beleidsafweging én besluitvorming, van regionaal, gemeentelijk tot wijk- en straatniveau. Het Energie Transitie Model en EVIE vormen daarin belangrijke elementen. Het hanteren van dergelijke gezamenlijke modellen (vergelijk het met de Zonatlas als instrument voor uitrol/stimulering zonne-panelen bij particulieren) die gebruik maken van dezelfde kennisbasis en publiek beschikbaar worden gemaakt zijn cruciaal om mét de wijk en betrokken partijen tot een gedeelde keuze te komen. De nu startende wijken zijn niet de 'pilots' maar de voorhoede... het peloton zoekt aansluiting en wordt landelijk, provinciaal én lokaal daarin ook gefaciliteerd.

Gerichte steun, financieel en op het gebied van proces – zoals communities of practice, innovatieve aanpakken, modellen (ook op het gebied van energetische keuzen en de modellen die, vanuit een gemeenschappelijke set data werken) – en op het gebied van businessmodellen en specifieke kennis/ervaring, is van groot belang. De startende

partijen en wijken, early adopters, verlenen diensten naar de duizenden wijken van Nederland als voorloper in een urgent uit te voeren proces. Ze moeten de ruimte, capaciteit en professionaliteit hebben om die rol op te pakken.

Vanuit het Gelders Energieakkoord en het programma Wijk van de Toekomst pleiten we er sterk voor deze ondersteuning ook te richten op de wijken die in het proces zijn gestapt, als early adopters, naast de generieke maatregelen, ondersteuning en communicatie die óók van belang is.

Gemeenten nemen de regie

In het discussiestuk wordt terecht gesteld dat de landelijke overheid een aantal wezenlijke kaders stelt. Daar komen we nog op terug. Tegelijk wordt aangegeven dat gemeenten de regie moeten nemen. We zijn het daar in grote lijnen mee eens: de grote besluiten dienen een democratische basis te hebben. Daarbij zijn er, ook op gemeentelijk niveau, belangrijke verdelings-, kwaliteits-, organisatie- en governance vragen. Verdelingsvragen omdat wijken sterk van elkaar verschillen. Er dient regie te zijn op een gewogen en samenhangende aanpak waarbij de optimale warmte-oplossingen worden gekozen en voorkomen wordt dat uiteindelijk de meest lastig te organiseren of te financieren aanpakken/wijken achter blijven. Energiearmoede en verdelingsvraagstukken zijn bij deze thematiek van wezenlijk belang. Kwaliteits- en organisatievragen moeten ook 'afgezekerd' worden. Bewoners dienen toegang te hebben tot betaalbare en kwalitatief sterke producten, ook in de energiebesparing en duurzame energieopwekking. De overheid heeft hier, zoals in alle sectoren, een belangrijke rol. Tenslotte is er ook een wezenlijk vraagstuk rond organisatie en governance. De relevante partijen zullen bij elkaar moeten komen, er moet gemeten en geëvalueerd worden. Gezamenlijk besluiten moeten worden genomen en in dat proces dient de gemeente de regie te nemen. Vanuit het perspectief van het Gelders Energieakkoord zouden we graag zien dat de invulling van deze rol, in taken en competenties, én de daaraan gekoppelde verantwoording, governance en financiën, nog in het najaar van 2017 wordt afgesproken. Van daaruit worden transitie-organisaties gebouwd, bv in de vorm van centra voor duurzame leefomgeving. Daardoor is het mogelijk om dit in 2018 uit te werken in gemeentelijke uitvoeringsplannen zodat aansluitend op besluitvorming eind 2018 ook de regie-rol serieus opgepakt kan worden. We constateren dat op dít moment de meeste gemeenten niet de capaciteit noch financiën hebben om die regierol op te pakken.

Lokale besluitvorming

Dit wordt in de nota uitgewerkt in een paragraaf over lokale besluitvorming en lokale planning. We vinden dat deze paragraaf dus direct gekoppeld dient te worden aan de regie- en governance rollen. De paragraaf bevat zeer behartenswaardige constatering over het proces en haar samenhang en de noodzaak van het gezamenlijk opstellen van een afwegingskader. De kwetsbaarheid van deze paragraaf is dat ze makkelijk in ontwikkeling en planvorming blijft hangen. Dé uitdaging is om dit afwegingskader vanuit de *uitvoering* te ontwikkelen en via de Communities of Practice bij te gaan sturen. Een actiegericht en lerend open proces dient ontwikkeld te worden waarin de stakeholders op wijkniveau direct in de ontwerprol zitten. Vanuit het Gelders Energieakkoord en het proces van Wijk van de Toekomst *doen* we dat ook met de relevante betrokkenen.

De vraag die we dan ook hebben is hoe de relatie met de praktijk en de breedte van het werkveld met betrokken stakeholders vorm gaat krijgen? Zeker als we constateren dat in

deze nota vooral de overheden genoemd worden als ontwerpers van het afwegingskader, terwijl in de praktijk het ontwerp door een zeer diverse groep stakeholders uitgevoerd zal worden.

De vraag wordt gesteld hoe *kleinere* gemeenten met minder capaciteit geholpen kunnen worden. We denken dat deze constatering op een misverstand berust. Uiteraard is het voor kleine gemeenten lastig om dit werkveld te betreden, hoewel daar vaak de directe relatie met bevolking en stakeholders zeer levendig is. Ook *grotere* gemeenten staan voor een enorm dilemma van capaciteit, omdat hun werkveld een veel groter aantal wijken betreft en de investeringsvolumes groter zijn. Een grote gemeente kan mogelijk een ambitieus plan neerzetten of in een of meerdere wijken processen starten, maar qua volume is het maar de vraag of de kleinere en grotere gemeenten zo verschillend zijn in hun uitdagingen. Tegelijk is het een illusie dat gemeenten deze uitdaging ‘alleen’ aan kunnen. De stakeholders, als netbeheerders, woningcorporaties, energie-coöperaties, huurdersverenigingen, buurt- en wijkorganisaties en bouw- en installatiesector zullen een stevige rol moeten pakken en de gemeente zal een zorgvuldige regie/coördinerende rol moeten innemen. Al eerder wezen we in onze reactie op het belang van een transitie-organisatie. In Gelderland gaat het om meer dan 1600 wijken en 800.000 woningen die in korte tijd van het aardgas naar energieneutraal moeten. De ontwerpopgave is veel meer een maatschappelijke dan een overheidsopgave. Dat moet op basis van praktijkervaring ook *georganiseerd* worden.

De regio stemt af

We constateren dat een aantal partijen de rol van de regio, als samenwerkingsverband van gemeenten, belangrijk vinden. We zetten daar een kanttekening bij: De regio is bestuurlijk de zwakste schakel. Ze heeft beperkte en indirecte democratische legitimiteit terwijl voor de energietransitie stevige besluiten en processen vorm krijgen die de bewoners, dus ook de kiezers, van een gemeente direct treffen. Dan gaat het zowel om energiebesparing als duurzame energieopwekking. Samenwerking, kennisdeling, monitoring en benchmarking kunnen uitstekend op regionaal niveau uitgewerkt worden. Maar de kern van de regie-rol zit dicht bij de gemeente, vraagt een actieve betrokkenheid van de gemeenteraad en een directe samenwerking met en tussen de belangrijkste stakeholders op wijk- en gemeentelijk niveau.

Bewoners en energie-coöperaties worden in hun kracht gezet

Vanuit het Gelders Energieakkoord missen we in het uitwerken van het proces en de regie de rol van de ‘energieke samenleving’. Vanuit het programma ‘Wijk van de Toekomst’, waarin we in Gelderland alle Gelderse gemeenten betrekken bij de gastransitie, wordt uitgegaan van sociale én governance innovatie als belangrijke drivers in de gemeentelijke en wijkprocessen. Daarbij zijn wijkorganisaties en andere representanten van burgers (zoals energie-coöperaties en huurdersverenigingen) onmisbaar. Die brede samenwerking is binnen Gelderland een *voorwaarde* om in het proces van Wijk van de Toekomst deel te nemen. We denken dat dit generiek, voor Nederland, uitgangspunt zou moeten zijn en dat in de sociale én governance processen invulling moet worden gegeven aan hoe partijen uit de ‘energieke samenleving’ eigenaarschap kunnen verwerven over de processen die hun direct aan gaan. Tenslotte, en dat missen we in deze notitie, zal dat zéker ook van wezenlijk belang zijn als we kijken naar de duurzame opwekking van elektriciteit en warmte, omdat dáár bijvoorbeeld de energie-coöperaties een belangrijke sleutel in handen hebben. Vanuit het perspectief van het Gelders Energieakkoord en de aanpak van Wijk van de Toekomst vinden we dat dit aspect in het landelijk beleid aanvulling behoeft.

De huursector heeft een sleutelrol

Woningbouwcorporaties kunnen een belangrijke aanjaagfunctie met betrekking tot verduurzaming van buurten en wijken ontwikkelen. Zij kunnen aansprekende voorbeelden neerzetten. De particuliere woningsector kan hier haar voordeel mee doen. Woningcorporaties die deze rol voortvarend oppakken, kunnen door overheden hierbij gefaciliteerd worden. De huurdersverenigingen hebben hier overigens óók een wezenlijke rol te spelen. Bijvoorbeeld door namens bewoners de analyse te maken van de plannen in de wijk en daarmee het ‘eigendom’ van de oplossingsrichting te organiseren en kwaliteit te verzekeren.

Het bedrijfsleven versnelt

De hele keten van het bedrijfsleven zal betrokken moeten worden. In het discussiestuk wordt geen aanzet gegeven tot een aanpak op dat vlak, maar we constateren dat in Gelderland, voor het verduurzamen van 800.000 woningen, de capaciteit én kennis bij bouwers en installateurs ontbreekt. Scholing, gekoppeld aan uitvoering op schaal, is één sleutel. De andere sleutel is gerichte samenwerking met ketenpartners, zoals leveranciers van de warmtepompen, de isolatie en zonnepanelen. Zodat ook zij direct mee-investeren in opleidingen, uitvoering en kwaliteitsborging.

De netbeheerder is aan zet

In de discussie over ‘marktontwikkeling’ speelt ook de rol van grote marktpartijen. We volgen vanuit het Gelders Energieakkoord bijvoorbeeld de discussie rond het wetsvoorstel Voorgang Energie Transitie (wet VET). We constateren, feitelijk, dat de rol van de netbeheerder in het Gelders Energieakkoord én in de gemeentelijke- en wijkprocessen cruciaal is. Ze is voor alle relevante stakeholders een betrouwbare en innovatieve partner die op vele vlakken vanuit haar rol rond het energienet diensten verleent. Ze biedt inzicht in de kwaliteit en leeftijd van het gasnet, ze biedt informatie over eventuele verzwaring van het elektriciteitsnet, over de impact van opslagsystemen, over innovatie en over het concrete gebruik van gas én elektriciteit. Ze is partner, zelfs belangrijke aanjager, in de beslismodellen op wijk- en straatniveau (EVIE bv). Haar rol, vanuit een publieke verantwoordelijkheid, is wezenlijk anders dan partijen als energiebedrijven die, oa in internationale handen mét een aandeelhoudersbelang, niet het publieke belang als primaire verantwoordelijkheid hebben.

Landelijke kaders als CO2 prijs en level playing field

Eerder gaven we aan dat aan de noodzakelijke randvoorwaarden voor de energietransitie niet voldaan wordt. Maar dat dit geen excuus is om op de handen te blijven zitten. Hier gaan we wat dieper in op die randvoorwaarden als CO2 prijs en level playing field. De prijzen van energie én de prijzen en kwaliteit van energiebesparingsmaatregelen zijn van niet te onderschatten belang in de energietransitie.

Concreet betekent dit dat de CO2 prijs integraal deel moet gaan worden van de totale energieprijzen én dat die CO2 prijs de werkelijke kosten moet reflecteren. In de lage temperatuurtransitie, dus in de gebouwde omgeving, is dat ook goed mogelijk omdat dit niet een sector is die concurreert met bijvoorbeeld het buitenland of andere sectoren die anders belast zijn. Eventuele verschuiving van energie-verspilling naar het buitenland kan niet plaats vinden. Dat betekent concreet dat voor het energiegebruik in de gebouwde omgeving een minimale CO2 prijs van 50 Euro/ton gehanteerd kan

worden. Daarnaast zal in alle model- en planvorming deze CO2 prijs uitgangspunt moeten zijn. Dat betekent, heel concreet, dat in de modellen en mkba's die voor de gastransitie naar regio's, gemeenten en wijken worden ingezet, deze CO2 prijs gerekend dient te worden en de basis van besluitvorming moet zijn. In onze Gelderse situatie werken we nu toe naar het gericht implementeren van een CO2 prijs waarbij de Greendeal Nationale CO2 handel een relevant kader kan zijn.

Aan de opstellers van de discussienota dan ook de vraag: Wat is de reden om de CO2 prijs in dit domein niet aan de orde te stellen?

Ten tweede is een verschuiving aan het plaatsvinden door de decentralisatie van opwekking, vooral via zon- en windenergie. Om stabilisering in het net en optimaal gebruik en tijdelijke opslag van lokaal opgewekte energie te stimuleren zal een variabel prosumerstarief algemeen ingang moeten vinden. Daardoor worden prosumers gestimuleerd aan het net te leveren indien de algemene vraag groot is en toevoer beperkt is (immers, dan zijn de actuele prijzen hoog) terwijl ze gestimuleerd worden energie op te slaan of direct zelf te gebruiken als de algemene vraag laag is en/of de toevoer hoog is (immers, dan zijn de actuele prijzen laag). Daarmee ontstaat een rechtvaardig decentraal marktsysteem dat vanuit haar eigen dynamiek leidt tot energiebesparing en effectieve inzet van duurzame energie en besparing op het openbare net.

Vanuit het Gelders Energieakkoord is dan ook de vraag aan de opstellers van de discussienota: Langs welke route wilt u een dergelijk rechtvaardige, toekomstgerichte en stabiliserende tariefstructuur uitwerken?

Ook als het om duurzame energieopwekking gaat (een onderwerp dat toch meer aandacht in het stuk zou mogen krijgen) zien we dat er nog geen goed 'level playing field' is. Daarom investeren we in Gelderland ook in een ontwikkelfonds dat coöperatieve energieverenigingen in staat stelt om de aanvangsinvesteringen te dekken. Een dergelijk initiatief wil landelijk nog steeds niet van de grond komen. Daarnaast investeren we Gelders in het versterken van kennis en professionaliteit van energie coöperaties én de ontwikkeling van energiecoöperaties in elke gemeente (witte vlekken plan). We zien landelijk dat de facilitering van deze jonge sector nog maar marginaal (slechts via de netbeheerders op enige schaal en continuïteit) wordt verzekerd. Overigens verwachten we (in Gelderland) dat de coöperatieve aanpak ook voor energiebesparing én in de warmtevoorziening een belangrijke rol gaat krijgen. We zien dit niet/onvoldoende terug in het discussiestuk dat nu voor ligt.

Het warmtenet en gelijk speelveld

In de discussienota wordt gesteld: "De regulering, financiering en kostenverdeling van de diverse warmte-opties wordt waar mogelijk op elkaar afgestemd, zodat een meer gelijk speelveld ontstaat op basis waarvan de afweging tussen de verschillende opties genomen kan worden. Warmtenetten worden daarom op meer vergelijkbare wijze gereguleerd en gefinancierd als elektriciteits- en gasnetten". Hier wordt, voorzichtig, een voorschot genomen op de discussie van het socialiseren van de kosten van de warmtenetten. We ondersteunen deze voorzichtige insteek omdat de warmtenetten nog een grote diversiteit kennen. Open lage temperatuurnetten zijn misschien de meest wenselijke optie maar zijn nog sterk in de minderheid. Daarnaast is de duurzame invoeding van warmte, zeker voor de hoge temperatuurnetten, nog onzeker. Discussies zijn gaande over welke warmtebronnen daadwerkelijk duurzaam zijn (oa over warmtebronnen op basis van houtige biomassa), in hoeverre nieuwbouw nog aan een warmtenet dient te worden aangekoppeld en in

hoeverre invoeding van hoge temperatuurwarmte nog duurzaam is. Daarmee staat het werkelijke CO2 rendement van de investering nog niet vast. Ontwikkeling van geothermie staat in Nederland nog in de kinderschoenen terwijl de grootschalige warmtepomptechnologie ook nog jong is. Het is een discussie die zorgvuldig gevoerd dient te worden.

Innovatieopgave en marktontwikkeling

Het is goed dat een dergelijk aandachtspunt in deze notitie is opgenomen. Zoals aangegeven zien we vanuit het Gelders Energieakkoord dat de markt voor energiebesparing en duurzame opwekking van energie faalt. Dat is goed zichtbaar in de zeer hoge kosten voor energiebesparing en het lage rendement, veelal ook de lage kwaliteit, die gerealiseerd wordt. Het voert hier te ver om de complexe en samenhangende aspecten van marktfalen uit te werken, maar we vragen wél aandacht voor de analyse daarvan.

Vanuit het Gelders Energieakkoord wordt, overigens in afstemming en samenwerking met andere provincies, ingezet op het corrigeren van het marktfalen in de energiebesparing middels het faciliteren van energiedienstenbedrijven voor de gebouwde omgeving (en dan specifiek, want daar ontbreekt het vooral aan, voor de woningmarkt). Overigens lopen deze initiatieven ook richting MKB en de uitwerking van maatregelen in het kader van de Wet Milieubeheer. Bij het uitwerken en grootschalig uitrollen van Esco's voor de bestaande woningbouw heeft de overheid een aantal belangrijke rollen. Kwaliteit, prijs en rendement moeten zeker gesteld worden terwijl ook gezorgd moet worden voor een breed verdeelde uitrol, mogelijk in gezamenlijke (opgeschaalde) concessies waardoor de prijs snel omlaag kan. Zo subsidieert nu de landelijke overheid de warmtepomp terwijl onze inschatting is dat door een gezamenlijke concessie en betrokkenheid van ketenpartners de kosten van warmtepompen aanzienlijk kunnen dalen en de kwaliteit van hun werking sterk kan toenemen. In de notitie worden vragen gesteld over hybride warmtepompen. Dat zijn vragen die goed beantwoord kunnen worden in de uitrol van wijkgerichte modellen. Vanuit het Gelders Energieakkoord is nadrukkelijk het op korte termijn uitfaseren van de gasnetten *niet* het doel, maar wél het versneld reduceren van gebruik van fossiele energie op een manier dat voor 2035 CO2 neutraliteit wordt bereikt. In een aantal gevallen (bv bij hoge kosten van energiebesparing en een (nog) ontbrekend alternatief voor stabilisering van lokale netten) kan de hybride warmtepomp een uitstekende tussenoplossing zijn. Op dat moment zorgt de zekerheid van gas (voor de echt koude dagen) voor beperking in bv kosten van het elektriciteitsnet. Ze moet in de keuze-opties voor de wijken dan ook volwaardig worden meegenomen.

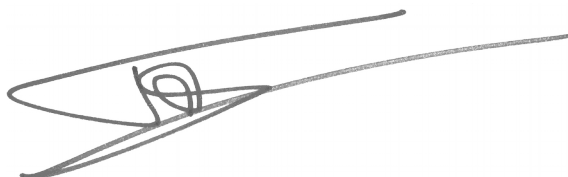
Als het om 'innovatie' gaat dan vinden we in het Gelderse vooral de sociale innovatie én de governance innovatie (waaronder ook het financieel/juridisch deel) dé grote uitdagingen. Het gezamenlijk ontwerpen, het bouwen van wederkerig vertrouwen en het zorgvuldig en open activeren en betrekken van de energieke samenleving zijn dé maatschappelijke opgaven die tellen. Daarop moet methodiek worden ontwikkeld en ervaring worden opgedaan. Leentjebuurt spelen bij omliggende domeinen, in de stadsvernieuwing en zorg bijvoorbeeld, is daarbij zeer nuttig. Het verbinden van de andere domeinen, zoals mobiliteit, wijkbeheer, zorg en klimaatadaptatie biedt waarschijnlijk een hoog rendement. Dat vraagt capaciteit, denkkracht en competenties die niet 'natuurlijk' in het technisch gedreven domein van bv de gemeentelijke energiecoördinator zit. De 'regie- en governance-' vraag is dus een wezenlijke, waarbij vanuit concrete ervaring de snelste ontwikkeling te realiseren is. Voorzichtig zien we dan gemeentelijke platform functies ontstaan, als centra voor duurzame leefomgeving, met rollen gericht op monitoring, kwaliteitsbewaking,

samenwerking en kennisdeling. Coördinerend en verantwoordelijk is dan de overheid, maar de samenleving met haar stakeholders vormen een gelijkwaardige partner en dragen de transitie op basis van open rekenmodellen en toekomstbeelden.

Dus, ontwikkel niet vanuit de Haagse stolp, geef niet het primaat aan de markt, maar bouw vanuit de praktijk met de breedte van de energieke samenleving en creëer (zoals in het discussiestuk ook aanzetten worden gegeven) de faciliterende omgeving én de kaders die versnelling mogelijk maken. Bovenal... het doel bepaalt de middelen en in dit geval is dat een crisis van klimaatverandering die voor ons een Deltaplan noodzakelijk.

25 augustus 2017

Thijs de la Court, algemeen secretaris

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized, elongated shape with a small loop in the middle, likely representing the name Thijs de la Court.

www.geldersenergieakkoord.nl

info@geldersenergieakkoord.nl